

Demokrasi Güçleri

Bunun yanında burjuvazinin şunu da bilmesi gerekir: İkinci İmparatorluk sırasında demokrasi güçleri ortaya çıkmıştır. Bu güçler, öylesine sağlam biçimde yer etmişlerdir ki onlara karşı yeni bir savaş başlatmak çılgınlık olacaktır.

Henri Allain Targé, 1868¹

Fakat demokrasinin ilerlemesi, genel toplumsal gelişmenin sonucu olduğundan, ileri bir toplum bir yandan siyasi iktidarda daha büyük bir paya sahip olurken, aynı anda da Devleti demokratik aşırılıklardan koruyacaktır. Eğer bu ikincisi herhangi bir yerde bir süreliğine baskın gelecek olursa, derhal bastırılacaktır.

Sir T. Erskine May, 1877²

I

Milliyetçiliğin, siyasi yönetimlerin tanıdığı tarihsel bir güç olması kadar, 'demokrasi' de ya da sıradan insanın devlet meselelerindeki artan rolü de, bir diğer tarihsel gücü oluşturmaktaydı. Bu dönemde milliyetçi hareketler kitle hareketleri haline geldikleri ölçüde, bu ikisi birbirinin aynıydı ve tam da bu noktada, neredeyse bütün radikal milliyetçi önderler tarafından özdeş oldukları varsayıldı. Ne var ki, gördüğümüz gibi, uygulamada örneğin köylüler gibi sıradan insanların büyük kesimi, siyasete katılmalarının ciddi olarak düşünüldüğü ülkelerde bile, milliyetçilikten hâlâ etkilenmemişlerdi; diğerleri de (özellikle yeni çalışan sınıflar), uluslararası ortak bir sınıf çıkarını ulusal bağların (en azından kuramda) üzerine çıkararak hareketleri izlemeye yöneldiler. Hakim sınıfların bakış açısından önemli olansa, 'kitleler'in neye inandıkları değil, inançlarının şimdi artık siyaseten hesaba katılıyor olmasıydı. Kitleler, tanımı gereği kalabalık, cahil ve tehlikeliydiler. En tehlikelisi de gözleriyle gördüklerine inanmak gibi cahilce bir eğilim içersinde olmalarıydı: Gözleri onlara, yöneticilerinin kendi sefaletlerine hemen hiç ilgi göstermediklerini söylüyordu. Basit

mantıklarıysa, halkın çoğunluğunu onlar meydana getirdiğine göre, hükümetin esas olarak onların çıkarlarına hizmet etmesi gerektiğini söylüyordu.

Nitekim, batının gelişmiş ve erdüstrileşmiş ülkelerindeki siyasi sistemlerin er geç onlara içlerinde yer açmak durumunda kalacakları ortaya çıktı. Üstelik, burjuva dünyasının temel ideolojisini oluşturan liberalizmin, bu olumsuzluk karşısında kuramsal bir zaafiyet içinde olduğu da görüldü. Liberalizme özgü siyasi örgütlenme biçimi, seçilmiş meclisler aracılığıyla (feodal devletlerde olduğu gibi) toplumsal çıkarları ya da toplulukları değil, yasal olarak eşit statüye sahip bireyler toplamını temsil eden temsili bir yönetimdir. Oysa öz-çıkarcı, ihtiyat, hatta sağduyu bile, baştakilere, büyük devlet işleri hakkında karar almaya herkesin eşit ölçüde ehil olmadığını; okuma yazma bilmeyenlerin üniversite mezunları; boş inançlı olanların aydınlanmış olanlar; sorumsuz ve mıymıntı yoksulların, biriktirdikleri servetle ussal davranış konusundaki yeteneklerini kanıtlamış olanlar kadar ehil olmadıklarını göstermeye yeterdi. Ne var ki, bu tür savların, katı muhafazakârlar dışında altta bulunanlara bir şey ifade etmediği bir yana, bu savların iki konucuya büyük zayıflıkları vardı. Yasal eşitlik, kuramsal olarak bu tür ayrımlar yapamazdı. Daha da önemlisi, ikisi de burjuva toplumu için özsel olan toplumsal hareketlilik ve eğitimdeki ilerleme, orta tabakalarla toplumsal astları arasındaki bölünmeyi bulanıklaştırdıkça, bu ayrımları yapmak uygulamada da giderek zorlaşmaktaydı. Burjuva değerlerinin büyük bölümünü ve imkânlar izin verdiği oranda burjuva davranışlarını benimsemiş 'saygıdeğer' işçilerin ve alt orta sınıfların sayıları giderek artarken, bu çizgi nereye çizilecekti? Nereye çizilirse çizilsin, şayet bu sınıfların büyük bölümünü içerecekse, burjuva liberalizminin toplumun ilerlemesi için temel saydığı düşüncelerin çoğunu desteklemeyen, hatta onlara karşı tutkuyla muhalefet edebilecek geniş bir yurttaş kesimini içerecek olması çok mümkündü. Öte taraftan (ki bu çok daha tayin edicidir), 1848 devrimleri, kitlelerin, yöneticilerinin kapalı çevresine nasıl ansızın dalabileceklerini göstermişti; endüstri toplumunun ilerlemesi de onların baskısını (hatta devrimci olmayan dönemlerde bile) sürekli olarak artırmaktaydı.

1850'ler, egemenlerin çoğuna soluk alma fırsatı verdi. On yılı aşkın bir süre, Avrupa'da bu tür sorunlar yüzünden ciddi biçimde endişelenmeleri gerekmedi. Ne var ki, siyasal ve anayasal saatin kolayca geriye döndürülemeyeceği bir üke vardı. Daha şimdiden ardında üç devrim bırakmış olan Fransa'da kitlelerin siyasi yaşamdan dışlanmaları, ütöpik bir girişim gibi görünüyordu: Bundan böyle kitlelerin ancak 'idare edilmeleri' gereke-

cekti. Bu anlamda, Louis Napoleon'un (III. Napoleon) sözde İkinci İmparatorluğu, daha modern bir siyasi yaşamın bir tür laboratuvarı haline geldi (Ancak, bu rejimin, ileride ortaya çıkacak siyasi idare biçimlerinin habercisi olma özelliği, karakterinden ileri gelen özelliklerden dolayı karanlıkta kalmıştır). Bu deney, (gerçi pek yetenekli değildi ama) başında bulunan karmaşık kişiliğin keyfine uygun oldu.

III. Napoleon, halkla ilişkiler bakımından hayli talihsiz sayılırdı. Öylesine şansızdı ki, zamanın en güçlü polemik üstadları ona karşı birleşmişti; o dönemde aynı etkiye sahip olmakla birlikte daha az hesaba katılmış yetenekli gazetecileri saymazsak, Karl Marx ile Victor Hugo'nun yergileri bile dünyasını karartmaya yeterdi. Üstelik, uluslararası, hatta ulusal siyasi meselelerdeki başarısızlığı dillere destandı. Bir Hitler, dünyanın gözünde bir melanet abidesi biçiminde olsa da, hatırlanacaktır; zira bu kötü, psikopat ve korkunç adamın, kaçınılmaz gibi görünen bir felakete giden yolda olağanüstü işler başardığını yadsımak olanaksızdır (Son ana kadar halkının güçlü desteğini korumuş olması az iş değildir). III. Napoleon'unsa bu denli olağanüstü, hatta çılgın bile olmadığı kesindi. İmparatorluğu birkaç haftalık bir savaştan sonra parçalanmadan önce bile arkasındaki siyasi desteği tehlikeli boyutlarda yitirmiş, Bismarck ile Cavour tarafından manevrayla dışarı düşürülen ve 'Bonapartizmi' Fransa'da büyük bir siyasi güç olmaktan tarihsel bir anekdot durumuna düşüren bu adamın, tarihe 'küçük Napoleon' olarak geçmesi kaçınılmazdı. Kendi seçtiği rolü bile oynayamadı. Bu ağzı sıkı, asık suratlı, ama uzun balmumu bıyıklarıyla bir çekiciliğe sahip, giderek hastalıkların pençesinde kıvranan, tam da kendisine ve Fransa'ya büyüklük kazandıracak savaşlardan dehşetle korkan bu sima, sadece *ex officio* [görevi bakımından] bir imparatordu.

Esasen bir politikacı, entrikacı bir politikacıydı, zamanla da başarısız bir entrikacı politikacı olduğu ortaya çıktı. Ancak, yazgısı ve kişisel arka planı, onu tamamen yeni bir role soyundurdu. 1848'den önce –bir Bonaparte olduğu savı secere açısından kuşku götürse de– imparatorluk tahtında hak iddia eden biri olarak geleneksel olmayan biçimlerde düşünmesi gerekiyordu. Bizzat Carbonari'nin de içinde bulunduğu milliyetçi tahrıklar ve Saint-Simoncular arasında yetişti. Bu deneyimden, milliyetçilik ve demokrasi gibi tarihsel güçlerin kaçınılmazlığına güçlü, hatta aşırı bir inanç ve toplumsal sorunlarla siyasi yöntemler hakkında daha sonra işine çok yarayacak olan belli bir ortodoksi çıkardı. Devrim ona, (saiıklar çok çeşitli olmakla birlikte) ezici bir çoğunlukla başkanlığa Napoleon adıyla seçilme şansını verdi. İktidarda kalmak ve 1851 darbesinden sonra kendini İmparator ilan etmek için seçmenlerin oyuna ihtiyacı yoktu; fakat

ilkinde seçilmemiş olsaydı, entrikacılık yetenekleri ne generalleri ne de iktidar ve hırs sahibi herhangi birilerini kendini desteklemeye iknaya yeterdi. Bu anlamda, Birleşik Devletler dışında (erkek seçmenlerin) genel oyuyla iktidara gelmiş büyük bir devletin ilk yöneticisiydi ve bunu asla unutmadı. Başlangıçta (seçilmiş temsili meclisi hiç takmayan) general De Gaulle'den ziyade plebisitçi Sezar gibi plebisitle, 1860'dan sonraysa parlamentarizmin olağan bir eki olarak hükümet etti. Zamanın kabul görmüş tarihsel gerçeklerine inanan biri olarak, 'tarihin bu gücü'ne direnebileceğine de muhtemelen inanmıyordu.

III. Napoleon'un, seçim politikalarına karşı belirsiz bir tutumu vardı; bu tutumu ilgi çekici kılan da bu özellikti. Bir 'parlamenter' olarak, ileride siyasetin değişmez oyunu olacak şeyi oynadı; yani, seçilmiş kimselerin oluşturduğu meclisten yeterli bir çoğunluğu bir araya topladı; modern siyasi partilerle karıştırılmaması gereken muğlak ideolojik etiketlerle gevşek yapılı, kaygan ittifaklar oluşturdu. Bu sayede, gerek Adolphe Thiers (1797–1877) gibi Temmuz Monarşisi'nden (1830–48) kalma politikacılar, gerekse Jules Favre (1809–80), Jules Ferry (1832–93) ve Gambetta (1838–82) gibi Üçüncü Cumhuriyet'in müstakbel nurlu simaları, 1860'larda ya yeniden ihya oldular ya da bu on yılda isim yaptılar. III. Napoleon, bilhassa seçimler ve basın üzerindeki sıkı bürokratik denetimi gevşetmeye karar vermekle bu oyunda hiç de başarılı olmadığını gösterdi. Öte yandan bir seçim kampanyacısı olarak (yine general De Gaulle gibi –belki bu konuda biraz daha başarılı olduğu söylenebilir–) plebisit silahını hep yedeğinde tuttu. 1852'de, 0.24 milyona karşı 7.8 milyon oyla (2 milyon oy çekimser çıkmıştı), hayli 'yolsuzluk' yapılmış olmasına karşın, ezici ve gerçek bir başarıyla zaferini tescil etti. Hatta 1870'te çöküşün eşiğindeyken bile, parlamentodaki durumu gerilemekte olmasına karşın, 1.6 milyona karşı 7.4 milyonluk bir çoğunluğu hâlâ elinde tutabiliyordu.

Bu halk desteği, (elbette bürokratik baskılardan kaynaklananlar dışında) siyasi olarak örgütlenmiş bir destek değildi. Halk desteğine sahip modern önderlerden farklı olarak III. Napoleon, bir 'hareket'e sahip değildi; ama kuşkusuz devletin başı olarak böyle bir şeye de pek ihtiyacı yoktu. Arkasındaki halk desteği türdeş değildi. Elbette kendisi, toplumsal ve siyasi önemini ortodoks liberallerden daha iyi takdir ettiği çalışan sınıflarla 'ilericiler'in –kendisine hiç ısınmamış özellikle kentlerdeki Jakoben– Cumhuriyetçi seçmenlerin– desteğinden memnuniyet duymuş olmalıydı. Ne var ki, anarşist Pierre–Joseph Proudhon (1809–65) gibi bu grubun önemli sözcülerinden zaman zaman destek görmüş ve 1860'larda yükselen işçi hareketini yatıştırınak ve evcilleştirmek için ciddi gayretler

göstemişse de –1864’te grevleri yasallaştırmıştı–, onların solla olan geleneksel ve mantıksal bağlarını koparmayı başaramadı. O nedenle, uygulamada, muhafazakâr unsurlara, özellikle ülkenin batısının üçte ikisini oluşturan köylülüğe dayanmaktaydı. Bu kesimlerin gözünde o bir Napoleon’du; servet düşmanlarına karşı istikrarlı ve anti–devrimci sağlam bir yönetim ve (Katolik olanlar için) Roma’daki Papa’nın savunucusu demekti (ki bu, aslında Napoleon’un diplomatik nedenlerle kaçınmak isteyeceği, ama iç politik nedenlerle yapamayacağı bir şeydi).

Fakat Napoleon’un yönetimi, bu anlatılanlardan çok daha büyük bir önem taşımaktaydı. Karl Marx’ın, Fransız köylülüğü ile Napoleon arasındaki ilişkinin doğası hakkındaki o malum içgörüsüyle gözlemlediği gibi:

“[Köylülük], ister bir parlamento aracılığıyla ister konvansiyonla olsun, sınıf çıkarını kendi adına yürütme yeteneğinden yoksundur. Köylüler kendilerini temsil edemezler, temsil edilmeleri gerekir. Onların temsilcilerinin de aynı zamanda efendileri gibi görünmesi; üzerlerinde bir otorite kurması; onları diğer sınıflara karşı koruyan, yukarıdan yağmur yağdırıp güneş açtıran sınırsız bir hükümet iktidarı olması gerekir. O nedenle küçük köylülerin siyasi etkisi, nihai ifadesini, toplumu kendisine tabi kılan bir yürütme gücünde bulmaktadır.”³

Napoleon, işte bu yürütme gücüydü. Yirminci yüzyıl politikacılarının büyük bölümü de –milliyetçi, popülist ve çok daha tehlikeli olan faşist politikacılar–, Napoleon’un, “kendi sınıf çıkarlarını kendi adlarına yürütemeyen” kitlelere öncülük ettiği ilişki türünü yeniden keşfedeceklerdi. Aynı zamanda da, halkın içinde bu bakımdan devrim sonrası Fransız köylülüğüne benzer başka tabakalar bulunduğunu da keşfedeceklerdi.

Devrimci anayasasını muhafaza eden İsviçre dışında başka hiçbir Avrupa devleti, 1850’lerde (erkek seçmenlerin) genel oy(u) temelinde hareket etmedi* (Şunun da belirtilmesi gerekebilir: Adsal olarak ‘demokrat’ olan Birleşik Devletler’de bile seçime katılım, Fransa ile karşılaştırıldığında belirgin bir biçimde daha düşüktü: 1860’ta Lincoln, kabaca Fransa kadar bir nüfusa rağmen 4.7 milyondan daha az bir seçmen kitlesinin oyuyla seçilmişti). İngiltere, İskandinavya, Hollanda, Belçika, İspanya ve Savoy dışında genelde ciddi bir güçten ya da etkiden yoksun olan temsili meclisler yeterince yaygınlaşmış olmalarına karşın, kaçınılmaz olarak, eski ‘zümre meclisleri’ne benzer biçimde son derece dolaylı bir

* İsviç Nationalrat’ı, mülkiyet sınırlaması getirmeden, yirmi yaşını geçmiş erkek seçmenler tarafından seçilirken, ikinci meclisi sadece Kantonlar belirliyordu.

yoldan ya da yaş ve mülk sınırlaması getirilmiş seçmenler ve adaylar aracılığıyla belirleniyordu. Neredeyse şaşmaz bir biçimde bu yolla tayin edilen meclisler, çoğu kalıtsal olarak ya da *ex officio* üyelere oluşturulmuş ya da atanmış çok daha muhafazakâr ilk meclisler tarafından kuşatılmışlardı ve frenleniyorlardı. 27.5 milyonluk bir nüfus içinde 1 milyon kadar bir seçmeni bulunan Birleşik Krallık, diyelim 4.7 milyon içinde 60.000 seçmeni olan Belçika'dan hiç kuşkusuz daha az kısıtlayıcıydı; ama ikisi de demokratik olmadığı gibi, böyle bir niyetleri de yoktu.

1860'larda halk baskısının yeniden canlanması, halkın siyasi yaşamın dışında tutulmasını olanaksız hale getirdi. Ele aldığımız dönemin sonunda sadece çar Rusyası ile imparatorluk Türkiyesi, Avrupa'daki yegâne otokrasiler olarak varlıklarını sürdürüyorlardı; buna mukabil, genel oy, artık devrimden sonra ortaya çıkan rejimlerin bir ayrıcalığı olmaktan çıkmaktaydı. Yeni Alman İmparatorluğu, büyük oranda dekoratif amaçlarla da olsa, *Reichstag*'ını genel oyla seçmeye başladı. Bu on yılda pek az devlet oy hakkını az çok genişletmekten kaçabildi, dolayısıyla şimdiye dek yalnızca –listelere mi adaylara mı oy verileceği arasında tercih yapmak, 'seçim aritmetiği' ya da toplumsal ve coğrafi olarak seçim bölgelerinin ayarlanması, ilk meclislerin ikinci meclisler üzerinde sahip olacağı denetim mekanizmaları, Yürütmeye tanınan haklar vs. gibi– oy vermenin kendileri için gerçekten önem taşıyan azınlıkların kafasını meşgul eden sorunlar, şimdi hükümetlerin başını ağrıtmaya başladı. Fakat durum henüz vahim değildi. Seçmenlerin sayısını aşağı yukarı iki katına çıkarmasına karşın İngiltere'deki İkinci Reform Yasası, hâlâ nüfusun yaklaşık %8'ine oy hakkı tanımaktaydı; birleşik İtalya Krallığı'nda ise seçmenler genel nüfusun ancak %1'ini oluşturmaktaydı (1870'lerin ortalarında Fransa'da, Almanya'da ve Amerika'da yapılan seçimlerle karşılaştıracak olursak, bu dönemde kendilerine oy hakkı verilen erkeklerin [erkek nüfus içindeki pay] pratikte %20–25'ti). Yine de değişiklikler olmuyor değildi ve bu değişiklikler olsa olsa geciktirilebilirdi.

Temsili yönetim yönündeki bu ilerlemeler, siyasi yaşamda tamamen farklı iki sorun ortaya çıkardı: Çağdaş İngiliz jargonunu kullanırsak, 'sınıflar'lar ve 'kitleler' sorunu; yani üst ve orta sınıf seçkinlerle, siyasi yaşamın resmi süreçlerinin büyük ölçüde dışında kalmaya devam eden yoksullar sorunu. Onların arasında, varolduğu kadarıyla temsili siyasi yaşama (zaten mülk sahibi oldukları için) kısmen de olsa giren, –küçük esnaf, zanaatkarlar ve diğer 'küçük burjuvazi'yle mülk sahibi köylüler gibi– ara tabakalar yer almaktaydı. Eski toprak sahibi ve kalıtsal aristokrasinin de, yeni burjuvazinin de sayısal olarak gücü yoktu; fakat aristokrasiden farklı olarak

burjuvazi böyle bir gücün ihtiyacını duyuyordu. Çünkü, her ikisi de (en azından üst kademelerinde) servete ve kendi topluluklarında onları otomatik olarak en azından potansiyel 'kodaman'lar (yani siyasi bakımdan önemli kişiler) yapan bir tür kişisel güce ve nüfuza sahibi olsalar da, bir tek aristokrasi (Lordlar Kamarası ya da benzeri üst meclislerle ya da Prusya ve Avusturya Kurultaylarında veya –hızla ortadan kalkınakla birlikte– hâlâ varlığını sürdürmekte olan eski zümre meclislerinin 'sınıf esasına dayalı oy verme' kurumlarında olduğu gibi) kendini seçime karşı koruyacak kurumlarla donatmıştı. Üstelik, hâlâ Avrupa'da hakim yönetim biçimini oluşturan monarşilerde, aristokrasiler bir sınıf olarak sistemli bir siyasi destek bulmaktaydı.

Öte yandan burjuvazi, kendisini ve fikirlerini bu dönemde 'modern' devletlerin temeli haline getiren tarihsel yazgısına, zorunlu varlığına ve servetine güvenmekteydi. Ancak, siyasi sistemlerde burjuvaziye bir güç haline getiren şey, aslında sayıları, dolayısıyla oyları kabarık olan burjuva olmayan [unsurların] desteğini seferber etme yeteneğiydi. 1860'larda İsveç'te olduğu gibi ve sonraları gerçek bir kitlesel siyasi yaşamın ortaya çıktığı başka her yerde olacağı gibi, bundan yoksun kalması, en azından ulusal siyasi yaşam bağlamında seçmen olarak önemsiz bir azınlık durumuna düşmesi demektir (Yerel yönetimlerde ise kendini daha iyi idame ettirecekti). Dolayısıyla küçük burjuvazinin, çalışan sınıfların ve daha seyrek olarak da köylülerin desteğini korumak ya da en azından üzerlerinde hegemonya kurmak, burjuvazi açısından yaşamsal önem taşımaktaydı. Genel konuşursak, tarihin bu döneminde burjuvaziler başarılı oldular. Temsili siyasi sistemlerde liberaller (normalde kentli sınıfların ve sanayici işadamlarının klasik partisi), genel olarak ya iktidardaydı ve ya da, zaman zaman kesintiye uğramakla birlikte, hükümette. İngiltere'de 1846–1874 arasında, Hollanda'da 1848'den sonra en az yirmi yıl süreyle, Belçika'da 1857–1870 arasında, Danimarka'da 1864'teki yenilgi şokuna kadar durum buydu. Avusturya ve Almanya'daysa 1860'ların ortalarından 1870'lerin sonuna kadar yönetimlerden en büyük resmi desteği onlar görmekteydi.

Ne var ki, aşağıdan gelen baskı büyüdükçe, daha radikal demokrat (ilerici, cumhuriyetçi) bir kanat onlardan kopma eğilimine girdi (Fakat henüz tam anlamıyla onlardan bağımsız değildi). İskandinavya'da köylü partileri, 'Sol' (*Venstre*) adıyla 1848'de Danimarka'da, 1860'larda Norveç'te ya da kent–karşıtı tarımsal bir baskı grubu olarak 1867'de İsveç'te, ayrıldılar. Prusya'da (Almanya), radikal demokratların endüstriyel olmayan güneybatıda üslenmiş diğer kısmı, (her ne kadar bazıları Prusya karşıtı Marksist Sosyal Demokratlar'a katılma eğilimi göstermişlerse de)

1866'dan sonra Bismarck'la ittifaka giren burjuva Ulusal Liberaller'i izlemeyi reddettiler. İtalya'da ılımlılar yeni birleşmiş olan krallığın omurgası haline gelirken, Cumhuriyetçiler muhalefette kaldılar. Fransa'da burjuvazi, çoktandır liberal sancak altında bile kendi dümen suyunda gidemiyordu; adayları, giderek kızaran etiketler altında halk desteği arar olmuşlardı. 'Reform' ve 'ilerleme', yerini 'Cumhuriyetçilik'e bırakacaktı ve bu da 'Radikal'e ve hatta Üçüncü Cumhuriyet döneminde 'Radikal Sosyalist'e dönüşecekti (Hepsinin de ardında, seçimleri soldan kazandıktan sonra hızla ılımlı kanada kayan, özünde aynı sakallı, redingotlu, altın dilli, altın astarlı yeni bir Solon soyu gizliydi). Radikaller, yalnızca İngiltere'de Liberal Parti'nin bir kanadını oluşturmaktan vazgeçemediler. Bunun da olası nedeni şuydu: Başka yerlerde radikallere siyasi bağımsızlıklarını kazanma olanağı tanıyan köylüler ve küçük burjuvazi, burada bir sınıf olarak artık mevcut değildi.

Buna karşın, gelişme açısından anlamlı olduğuna inanılan yegâne ekonomik politikayı (Almanların dediği gibi 'Manchestercılık') ve bu konularda fikir sahibi kimselerce bilimi, aklı, tarihi ve ilerlemeyi temsil ettiğine evrensel olarak inanılan güçleri o temsil ettiğinden, pratik nedenlerle liberalizm iktidarda kaldı. Bu anlamda, 1850'lerin ve 1860'ların hemen her devlet adamı ve memuru, ideolojik bağlılığı ne olursa olsun, (nasıl bugün kimse öyle değilse, o ölçüde) liberaldi. Radikallerin bunun karşısına çıkartabilecekleri, yaşama şansına sahip bir seçenek yoktu. Liberalizme karşı gerçek bir muhalefete kalkmak, radikaller için olanaksız değilse bile, en azından siyasi açıdan düşünülebilir bir şey değildi. Her ikisi de 'Sol'un bir parçasını oluşturmaktaydı.

Gerçek muhalefet ('Sağ'), (gerekçesini bir yana koyarsak) 'tarihin güçleri'ne direnenlerden geldi. Avrupa'da pek az kimse, tıpkı 1815'ten sonra romantik reaksiyonerler döneminde olduğu gibi, geçmişe bir geri dönüş umudu besliyordu. Bütün amaçladıkları, günün tehditkâr ilerleyişini geciktirmek, hatta yalnızca yavaşlatmaktı ve bu, her iki tarafın da, 'hareket' kadar 'istikrar'ın, 'düzen' kadar 'ilerleme'nin de ihtiyaçlarına karşılık veren aydınların ussallaştırdığı bir hedefti. Bu yüzden muhafazakârlık, zaman zaman daha fazla ilerlemenin bir kez daha devrimin kapıya dayanmasına neden olacağını hisseden liberal burjuvaziye mensup kişilere ve gruplara çekici gelmeye başladı. Bu tür muhafazakâr partilerin, dolaysız çıkarları hakim liberal politikayla çatışma halinde olan belli grupların (örneğin köylülerin ve korumacıların) ya da örneğin özünde Valon burjuvazisine ve onun kültürel üstünlüğüne kızan Belçikalı Flamanlar gibi liberallikleriyle ilgisi bulunmayan nedenlerden ötürü liberallere mu-

halif olan grupların desteğini çekmesi doğaldı. Yine, özellikle kırsal toplumda ailenin ya da yerel rakiplerin, kendileriyle hemen hiçbir ilgisi bulunmayan ideolojik bir ikilemin içinde sokulduklarına kuşku yoktur. Garcia Marquez'in *Yüz Yıllık Yalnızlık* adlı romanında albay Aureliano Buendia, Kolombiya'nın hinterlandındaki otuz iki liberal ayaklanmadan ilkinin, bir liberal olduğundan değil (hatta bu sözcüğün anlamından bile haberdar değildi), muhafazakâr hükümeti temsil eden yerel bir yetkilinin haka-retine maruz kaldığı için örgütlemişti. Orta Victoria dönemi İngiliz kasaplarının muhafazakâr, bakkallarınınsa liberal olmalarının mantıksal ya da tarihsel bir nedeni olabilir (Örneğin, belki de kasaplık tarımla, bakkallık denizası ticaretle bağlantılı bir iş olduğundan). Fakat böyle bir şey tespit edilmedi; belki de bunun açıklanmayı gerektiren bir yanı yoktur. Peki, neden her yerde rastlanabilen bu iki esnaflık türü, ne olursa olsun, aynı görüşleri paylaşmaya yanaşmamışlardır?

Fakat muhafazakârlık, özünde değişmeden değil de, gelenekten, eskilerden ve düzenli toplumdan, adetlerden yana olan, yeni olan her şeye karşı çıkan kimselere dayandı. O yüzden, hem liberalizmin temsil ettiği şeylerin tehditine maruz kalan, hem de karılarının ve kızlarının dindarlıkları ve gelenekçilikleriyle, doğum, evlenme ve ölüm törenleriyle, eğitim üzerindeki kilise denetimiyle, burjuva iktidarının tam da merkezine bir beşinci kol sokmalarını bir yana bıraksak bile, liberalizme karşı hâlâ büyük güçler seferber etmeye yetenekli olan resmi kiliselerin ve örgütlerin varlığı, onlar için hayati önem taşımaktaydı. Bu kurumların denetimi sert mücadelelere konu olmakta ve pek çok ülkede muhafazakârlarla liberaller arasındaki siyasi mücadelelerin başlıca içeriğini oluşturmaktaydı.

Aralarında yalnızca en büyüğü olan Roma Kilisesi, konumunu yükselen liberal dalgaya karşı kesin bir düşmanlık biçiminde dile getirmiş olmakla birlikte, bütün resmi kiliseler *ipso facto* muhafazakârdılar. 1864'te Papa IX. Pius, görüşlerini *Syllabus Errors*'de ortaya koydu. Burada, (Tanrının, insanlar ve dünya üzerindeki eylemini reddeden) 'doğalcılık', (akılın, Tanrıya başvurmadan kullanılması demek olan) 'ussallık', (kilisenin, bilim ve felsefe üzerindeki gözetimini reddeden) 'ılımlı ussalcılık', (herhangi bir dinin ya da dinsizliğin özgürce seçilebileceğini savunan) 'kayıtsızlık', laik eğitim, kiliseyle devletin ayrılması ve "Roma Piskoposunun [Papanın] ilerleme, liberalizm ve modern uygarlıkla uzlaşabileceği, uzlaşması gerektiği" genel görüş dahil seksen yanlış (aynı amansızlıkla) mahkûm edilmekteydi. Sağ ile solu ayıran çizginin, büyük ölçüde kilise ile kilise karşıtlığı arasında bir ayrıma dönüşmesi kaçınılmazdı. Kilise karşıtlarını, Katolik ülkelerde esas olarak düpedüz inanmayanlar, ama –özellikle İngiltere'de–

devlet kilisesi dışında kalan bağımsız dinler ya da azınlık dinleri oluşturmaktaydı* (14. Bölüme bakınız).

Bu dönemde 'sınıflar' politikası açısından yeni olan şey, özellikle Almanya'da, Avusturya-Macaristan'da ve İtalya'da (yani Avrupa nüfusunun üçte birinin yaşadığı bir alanda) mutlakçılığın gerilemesi karşısında liberal burjuvazinin anayasalcı sayılabilecek bir siyasi yaşamda bir güç olarak doğmasıydı (Kıta nüfusunun üçte birinden daha azı, hâlâ bu oyuna katılmayan yönetimler altında yaşamaktaydı). İngiltere ve Birleşik Eyaletler dışında hâlâ neredeyse tamamen burjuva okurlara hitap eden periyodik yayınlarda gözlenen ilerleme, bu durumu bütün canlılığıyla ortaya koymaktadır: 1862-1873 arasında (Macaristan haricinde) Avusturya'da yayımlanan periyodiklerin sayısı 345'ten 866'ya yükseldi. Bunun dışında, sunduklar şeyler arasında, 1848'den önceki dönemde ismen ya da gerçekten seçilmiş meclislere tanıtılmayan hemen hiçbir şey yoktu.

Genel oy hakkı pek çok durumda öylesine sınırlı kalmıştı ki, modern ya da başka bir tür kitle siyasetinden söz bile edilemezdi. Gerçekten de, orta sınıfın sahnedeki orduları, çoğu zaman temsil etme iddiasında buldukları gerçek 'halk'ın neredeyse yerini almaktaydı. 1870'lerin başlarında Napoli ile Palermo, bu durumun en uç birkaç örneğinden ikisiydi; seçmenlerinin sırasıyla %37.5'i ve %44'ü, belli bir dereceleme sistemi sayesinde aday listelerinde yer almaktaydı. Fakat (oy hakkına sahip sınırlı seçmenlerin üçte ikisi, kentlerde oy vermeye gitmeye tenezzül etmediklerinden, aldıkları kentli oyların %67'sinin aslında kentli seçmenlerin ancak %25'ini temsil ettiğini hatırlarsak) Prusya'da bile liberallerin 1863'teki zaferinin fazla etkileyici bir yanı yoktur.⁴ 1860'larda liberalizmin görkemli seçim zaferleri, oy hakkının sınırlı olduğu ve halkın seçimlere ilgisiz davranıldığı bu gibi ülkelerde, saygıdeğer kentli burjuva azınlığın görüşlerinden daha fazla bir şeyi temsil ediyor muydu?

Prusya'da en azından Bismarck temsil etmediklerini düşünüyordu; o yüzden Liberal bir Kurultay ile (1862'de ordu reformu planları sayesinde belini doğrultan) monarşi arasındaki anayasal çatışmayı, parlamentoya hiç danışmadan hükümet etmek suretiyle çözdü. Liberallerin arkasında burjuvazi haricinde kimse yer almadığı ve burjuvazi de silahlı ya da siyasi hiçbir gerçek gücü seferber edemediği ya da bu konuda istekli olmadığı için, 1640 [İngiliz] Uzun Parlamentosu ya da 1789 [Fransız] Genel Meclisi

* Azınlık dinleri haline geldikleri yerlerde devlet kiliselerinin durumu bir anomali arzetti. Flaman kiliseleri kendilerini, hakim konumdaki Kalvinistlere karşı Liberal saflarda bulabiliyordu. Bismarck imparatorluğunun ne Protestan sağında ne de Liberal solunda kendilerine yer bulabilen Alman kiliseleri, 1870'lerde ayrı bir "Merkez Parti" kurdular.

hakkındaki bütün konuşmalar buhar olup uçtu.* Gerçek bir devrim, ancak burjuvazinin dışında diğer kesimlerin seferber edilmesiyle olabileceğinden ve işadamları ile meslek sahiplerinde barikat kurmak gibi bir eğilim de mevcut olmadığından, Bismarck, sözcüğün en eksiksiz anlamıyla bir 'burjuva devrimi'nin olanaksız olduğunu düşünüyordu. Ancak bu durum onu, Protestan bir Prusya monarşisinde toprak sahibi aristokrasinin üstünlüğüyle bağdaştırabildiği oranda liberal burjuvazinin ekonomik, yasal ve ideolojik programını uygulamaktan alıkoymadı. Liberallerin kitlelerle umutsuz bir ittifaka sürüklenmesini istemiyordu; ayrıca liberallerin programı, nereden bakılsa modern bir Avrupa devletini amaçlayan bir programdı ya da bu en azından kaçınılmazmış gibi görünüyordu. Bildiğimiz gibi, Bismarck'ın başarısı göz kamaştırıcı oldu. Liberal burjuvazi, büyük bölümüyle (siyasi iktidar dışında, çünkü böyle bir ihtimal hemen hiç yoktu) programda sunulanı kabul etti ve 1866'da, dönemimizin geri kalanında Bismarck'ın ülke içindeki siyasi manevralarına temel oluşturan Ulusal Liberal Parti'ye transfer oldu.

Bismarck ve diğer muhafazakârlar, ne olurlarsa olsunlar kitlelerin kentli işadamları gibi liberal olmadıklarını biliyorlardı. Bunun sonucunda, zaman zaman liberalleri, oy hakkını genişletmekle tehdit edebileceklerini düşündüler. Hatta, Benjamin Disraeli'nin 1867'de, Belçikalı Katoliklerin de daha ılımlı bir tarzda 1870'te yaptığı gibi, bunu uyguladılar da. Hataları, kitlelerin kendi anladıkları anlamda muhafazakâr olduklarını sanmak oldu. Şüphesiz Avrupa'nın büyük bölümünde köylülüğün çoğu gelenekçiydi ve bilhassa kentlilerin düşmanca niyetlerine karşı kiliseyi, kralı ya da imparatoru ve onların hiyerarşik üstlerini otomatik olarak desteklemeye hazırды. Fransa'da bile batı ve güneyin büyük bölümü, Üçüncü Cumhuriyet döneminde Bourbon hanedanı taraftarlarına oy vermeyi sürdürdüler. Yine, zararsız demokrasinin kuramcısı Walter Bagehot'un 1867 Reform Yasası'ndan sonra işaret ettiği gibi, aralarında işçilerin de yer aldığı, siyasi davranışlarına 'kendinden üstün olanlar'a saygının ve bağlılığın yön verdiği pek çok insan bulunmaktaydı. Ama siyaset sahnesine girdiklerinde, iyi tasarlanmış kalabalık bir tabloda yalnızca üvertür olarak kalmak yerine, kitlelerin eninde sonunda bir aktör gibi davranmaya başlamaları kaçınılmazdı. Geri köylülere pek çok yerde hâlâ güvenilebilirdi, ama giderek büyüyen endüstriyel ve kentli kesimlere güvenilemez-

* Tersine, azınlıkta olmalarına rağmen bazı geri kalmış ülkelerde liberallere gerçek bir güç kazandıran şey, bölgelerini hükümetin nüfuzu altında tutan liberal toprak sahiplerinin ya da liberal çıkarlar adına kararnameler çıkarmaya hazır devlet görevlilerinin varlığıydı. Çeşitli İberik ülkelerinde durum buydu.

di. İstedikleri, klasik liberalizm değildi, ama muhafazakâr yöneticilere, bilhassa kendini liberal ekonomik ve toplumsal politikaya adaylanlara alkış tutmaya da mecbur değillerdi. Liberal genişlemenin 1873'te gerilemesinin ardından yaşanan ekonomik çöküntü ve belirsizlik çağında, bu durum bütün açıklığıyla ortaya çıkacaktı.

II

Siyasi yaşamda ayrı bir kimlik ve rol oluşturmak bakımından ilk ve en tehlikeli grup, yirmi yıllık endüstrileşme süreci boyunca sayıları hiç durmadan artınış olan yeni proletaryaydı.

1848 devrimlerinin başarısızlığı ve sonraki on yıllık ekonomik genişleme, proletaryayı çökertmiş ama boynunu vurmamıştı. 1840'ların kargaşasından 'komünizm hayali' çıkartan ve proletaryaya hem muhafazakârlar hem de liberal ya da radikaller karşısında alternatif bir siyasi bakış açısı kazandıran çeşitli yeni toplumsal gelecek kuramcıları, ya Auguste Blanqui gibi hapiste veya Karl Marx ve Louis Blanc gibi sürgündeydiler; ya Constantin Pecqueur (1801–87) gibi unutulmuşlardı ya da Etienne Cabet (1788–1857) gibi her üçünü birden yaşıyorlardı. P–J. Proudhon'un III. Napoleon'la yaptığı gibi, kimileri de yeni rejimle uzlaşmıştı. Devir, kapitalizmin sonunun yakın olduğuna inananlar için hiç de lütufkâr değildi. Devrimin 1849'dan sonraki bir iki yıl içersinde canlanacağına olan umutlarını sürdüren, daha sonraysa bu umutlarını bir sonraki büyük bunalıma (1857) taşıyan Marx ile Engels, ondan sonra bu fikirlerinden uzun süre vazgeçtiler. 1860'larda ve 70'lerde yerli sosyalistlerin sayısının küçük bir odayı bile doldurmaya yetmediği İngiltere'de bile sosyalizmin tamamen öldüğünü söylemek abartı olsa bile, 1860'ta kimse 1848'deki gibi sosyalist değildi. Karl Marx'ın kuramını olgunlaştırmasına ve *Das Kapital*'in temellerini atmasına olanak sağlayan bu siyasi yaşamdan zorunlu tecrite bizler minnettar olabiliriz, ama Marx'ın kendisi minnettar değildi. Bu dönemde işçi sınıfı ya da kendini işçi sınıfına adanmış varlığını sürdürmekte olan örgütler, (1852'de Komünist Birlik'in başına geldiği gibi) ya çöktüler ya da (İngiliz Chartizmi gibi) yavaş yavaş önemsizleştiler.

Yine de, işçi sınıfı örgütlenmesi, gelişemediyse de, daha ılımlı bir ekonomik mücadele ve öz savunma düzeyinde varlığını sürdürdü. İngiltere kısmen istisna olmak kaydıyla, (Kardeşlik Cemiyetleri'ne –Karşılıklı Yardım Dernekleri– ve –kıtada genel olarak üretim, İngiltere'deyse genellikle tüketim– kooperatiflerine izin olmakla beraber) sendikaların ve grevlerin neredeyse Avrupa'nın her yanında yasaklanmış olmasına rağmen durum

böyleydi. Yine de, hatırı sayılır bir ilerleme kaydettikleri söylenemez: İtalya'da (1862), en güçlü oldukları Piedmont'ta bu tür karşılıklı yardım derneklerinin ortalama üye sayısı elliyi bulmuyordu.⁵ Sadece İngiltere, Avustralya ve –çok tuhaftır ama– Birleşik Devletler'de işçi sendikalarının gerçek bir önemi vardı ve son ikisinde sınıf bilincine ulaşılmasında ve İngiliz göçmenlerinin örgütlenmesinde büyük bir yere sahipti.

İngiltere'de, eski uğraşları sürdüren zanaatkârların yanı sıra makine yapan endüstrilerde çalışan vasıflı zanaatkârlar, hatta –son derece vasıflı yetişkin erkek eğirmeciler sayesinde– pamuk işçileri, az çok etkili ulusal bağlantılara sahip güçlü yerel sendikalar, bir iki örnekte de –Birleşik Mühendisler Derneği [1852], Birleşik Dülgerler ve Doğramacılar Derneği [1860] gibi– stratejik olmasa da mali bakımdan eşgüdümlü ulusal topluluklar oluşturdular. Azınlıklıydılar, ama göz ardı edilebilecek kadar küçük değillerdi: hatta bazı durumlarda vasıflı işçiler arasında çoğunluğu oluşturuyorlardı. Üstelik, sendikacılığın üzerinde kolaylıkla yayılabileceği bir zemin yaratıyorlardı. Yüzyılın sonlarına doğru gelişimini giderek artıran endüstrileşmenin etkilerine dayanamadıkları görülecekse de, sendikalar, Birleşik Devletler'de İngiltere'den daha güçlü bir konumdaydı. Ancak, inşaat işçilerinin daha 1856'da Sekiz Saatlik İş Günü hakkını kazandıkları (ki diğer iş kolları da çok geçmeden onu takip edecekti) örgütlü emek için gerçek bir cennet olan Avustralya sömürgesindeki sendikalardan daha güçsüzdüler. Geçerken belirtelim, 1850'lerin altına hücumu sırasında binlerce insanı yollara düşen, maceradan hoşlanmayan ve ülkelelerinde kalanlarınsa ücretlerinin yükseldiği düşük nüfuslu, dinamik ekonomilerde işçilerin pazarlık güçleri çok daha fazlaydı.

Duyarlı gözlemciler, işçi hareketinin bu görece önemsizliğinin fazla sürmeyeceğini düşünüyorlardı. Gerçekten de, 1860'larda proletaryanın, 1840'ların diğer *dramatis personae*siyle birlikte (eskisi kadar gürültüyle olmasa da) sahneye geri döndüğü görüldü. Beklenmedik bir hızla ortaya çıktı ve çok geçmeden bunu, bundan böyle işçi hareketleriyle özdeşleşecek olan bir ideoloji izledi: Sosyalizm. Bu doğum süreci, siyasi ve endüstriyel eylemin, demokrat olanından anarşist olanına kadar çeşitli radikallik türlerinin, sınıf mücadelesinin, sınıf ittifaklarının, hükümetlerin ya da kapitalistlerin verdiği ödünlerin oluşturduğu garip bir karışım içermektedir. Ama her şeyden önce, (liberalizmin canlanmasında olduğu gibi) yalnızca aynı anda çeşitli ülkelerde ortaya çıktığından değil, işçi sınıfının uluslararası dayanışmasından ya da (1848 öncesi dönemin mirası olan) radikal solun uluslararası dayanışmasından ayrılamaz olduğundan, *uluslararası*ydı. Karl Marx'ın Birinci Enternasyonalizmi (1864–72), Uluslararası

Çalışanlar Birliği tarafından ve bu sıfatla örgütlendi. *Komünist Manifesto*'da dendiği gibi, "işçilerin ülkesi yoktur" [şiarının] doğru olup olmadığı tartışılabilir elbette. Örneğin, gerek Fransa'nın gerekse İngiltere'nin örgütlü ve radikal çalışanları kendi tarzlarında vatanseverdiler; Fransız devrim geleneğiyle namılı biçimde milliyetçiydi (5. Bölüme bakınız). Fakat üretim faktörlerinin serbestçe hareket ettiği bir ekonomide, ideolojik olmayan İngiliz sendikaları bile, dışarıdan grev kırıcıların getirilmesine son verilmesi gereğini takdir edebildiler. Solun yenilgilerinin ve zaferlerinin hâlâ bütün radikalleri dolaysız bir biçimde etkilediği görülmüyordu. İngiltere'de Enternasyonal, (hepsi de -çok doğru olarak- emek hareketinin en az siyasi en fazla 'sendikacı' biçimiyle sağlamlaştırılmasına inanan, 1864'te Garibaldi ve İtalyan soluyla; Amerikan İç Savaşı'nda [1861-5] Abraham Lincoln ve Kuzeyle; 1863'te bahtsız Polonyalılarla) bir dizi uluslararası dayanışma kampanyası ile yeniden canlanan seçim reformu ajitasyonunun bileşiminden ortaya çıktı; ve tıpkı III. Napoleon'un Fransız işçilerinin 1862'de Londra'daki uluslararası sergiye büyük bir heyet göndermelerine izin verdiğinde farketmediği gibi, iki ülkedeki işçiler arasında örgütlü temasın varlığının her iki hareket üzerinde de bir etki yaratmaması mümkün değildi.

Londra'da kurulan ve hızla Marx'ın usta ellerine bırakılan Enternasyonal, adalı ve liberal-radikal İngiliz sendika önderleri, ideolojik olarak karmaşık olmakla birlikte daha çok solcu Fransız sendika militanları ve birbirlerini tutmayan çeşitli görüşlere sahip eski kıta devrimcilerinden oluşma karanlık bir genel kurmayın garip bir bileşimi olarak başladı. Aralarındaki ideolojik kavgalar, Enternasyonal'i sonunda yıkıma götürdü. Daha önce çok sayıda tarihçi bu konuya el attığından, biz burada üzerinde fazla durmayacağız. Genel konuşursak, Marx'ın başlıca destekçileri olan İngilizleri kıtanın kavgalarından uzak tutmaya gösterdiği özene karşın, 'saf' (yani aslında liberal ya da liberal-radikal) sendikacılarla, toplumsal dönüşüm hakkında daha tutkulu bakış açılarına sahip kişiler arasındaki ilk büyük mücadeleyi sosyalistler kazandı. Ardından Marx ve yandaşları, Proudhon'un 'mutualizm'inin [yardımlaşmacılık] Fransız destekçileriyle karşı karşıya geldiler ve onları yenilgiye uğrattılar. Daha sonra da, anarşik olmayan yöntemlerle, büyük ölçüde disiplinli gizli örgütler, hizipler vs. halinde çalıştıklarından, hepsinden daha zorlu olan Michael Bakunin'in (1814-76) meydan okumasıyla karşılaştılar (9. Bölüme bakınız). Artık Enternasyonal'in iplerini elinden kaçırın Marx, Enternasyonal'in karar-gâhını 1872'de New York'a taşımak suretiyle Enternasyonal'i kapattı. Ancak bu sıralarda, Enternasyonal'in de bir parçasını oluşturduğu ve

belli ölçülerde koordinasyonunu yürüttüğü büyük işçi sınıfı hareketinin belki kırılmıştı. Yine de, ileride Marx'ın düşüncelerinin zafer kazandığı görülecekti.

1860'larda bu kolayca öngörülebilecek bir şey değildi. Yalnızca tek bir Marksist, daha doğrusu sosyalist kitlesel işçi hareketi bulunmaktaydı; o da 1863'ten sonra Almanya'da gelişmişti (Gerçekten de, Birleşik Devletler'deki -IWMA'ya [Uluslararası İşçiler Birliği] üye olan hırslı Ulusal Emek Birliği'nin [1866-72] siyasi bir uzantısı olan- rüşeym halindeki Ulusal Emek Reform Partisi'ni [1872] dışarıda bırakırsak-, 'burjuva' ya da 'küçük burjuva' partilerden bağımsız, ulusal ölçekte faaliyet gösteren yalnızca tek bir siyasi emek hareketi vardı). Bu, son derece renkli özel yaşamının kurbanı olan (bir kadın yüzünden girdiği bir düelloda aldığı yaralardan dolayı ölmüştü) ve kendini Marx'ın bir takipçisi olarak gören parlak ajitatör Ferdinand Lassalle'ın (1825-65) başarısıydı. Lassalle'ın Genel Alman İşçiler Birliği (*Allgemeiner Deutscher Arbeiterverein* [1863]), sosyalist olmaktan çok resmi olarak radikal-demokrat bir kuruluştu; sloganı genel oydu, ama hem tutkulu bir burjuva karşıtıydı hem de sınıf bilincine sahipti. Başlangıçtaki ılımlı üyelerine rağmen, modern bir kitle partisi gibi örgütlenmişti. Daha içten (ya da en azından daha kabul edilebilir) iki müridinin (gazeteci Wilhelm Liebnicht ile yetenekli genç tornacı August Bebel) önderliğindeki rakip örgütü destekleyen Marx, bu örgütten [Lasalle] memnun değildi. Resmen daha sosyalist olmakla birlikte Orta Almanya'ya dayanan bu yapı, paradoksal olarak, eski 48'lilerin (Prusya karşıtı) demokrat soluyla daha uzlaşmacı bir ittifak politikası izledi. Neredeyse tümüyle bir Prusya hareketi olan Lassallecılar, Alman sorununun çözümünü Prusya açısından düşünüyorlardı. 1866'dan sonra bu çözüm geçerli olduğu için, Alman Birliği'nin kurulduğu on yılda bütün yakıcılığıyla hissedilen farklılıklar önemini yitirdi. Marksistler (Lassallecılardan ayrılan ve hareketin sadece proleter niteliğini öne çıkartan bir grupla birlikte) 1869'da Sosyal Demokrat Parti'yi kurdular ve sonunda (1875'te) Lassallecılarla birleşerek Almanya'nın güçlü Sosyal Demokrat Partisi'ni (SPD) kurdular ve ileride görüleceği gibi, idareyi ellerine aldılar.

Önemli olan olgu şudur: Her iki hareket de, (özellikle Lassalle'nin ölümünden sonra) kuramsal esin kaynakları ve guruları olarak kabul ettikleri Marx'la şu ya da bu biçimde bağlantıdaydı. Her iki hareket de, kendilerini radikal-liberal demokrasiden kurtarmış bağımsız işçi sınıfı hareketleri olarak faaliyet göstermekteydi; ve yine her ikisi de (Bismarck'ın 1866'da Kuzey Almanya'ya, 1871'de de Almanya'ya tanıdığı genel oy hakkıyla) doğrudan bir kitle desteğine kavuştular. Her ikisinin önderleri

de parlamentoya seçildi. Frederick Engels'in doğum yeri olan Barmen'de sosyalistler 1867'de %34, 1871'de %51 oy aldılar.

Enternasyonal, henüz işçi sınıfı partilerine anlamlı hiçbir esinde bulunamamış olmakla birlikte (bu iki Alman partisi de resmen Enternasyonal'e üye değildi), Enternasyonal adı, sayısız ülkede emeğin, (en azından 1866'dan sonra sistemli olarak gelişmeye başlayan) endüstriyel ve sendikal bir kitle hareketi biçiminde ortaya çıkmasıyla birlikte anılmıştır. Oysa Enternasyonal'in buradaki payı çok açık değildir (IWWA, emek mücadelelerinin ilk uluslararası kabarışına denk gelmişti ve bu mücadelelerden bazılarının (1866-67'deki Piedmonteli oduncular gibi) onunla hiçbir ilgisi yoktu). Ancak, özellikle 1868'den sonra bu hareketlerin önderleri giderek daha fazla Enternasyonal ile yakınlaşmaya ya da onun militanı olmaya başladıklarından, bu tür mücadelelerin yolları Enternasyonal ile kesişmeye başladı. İşçilerin bu huzursuzluk ve grev dalgası, İspanya'dan Rusya'ya dek kitanın her yanına yayıldı: 1870'te St. Petersburg'da grevler baş gösterdi. 1868'de Almanya ile Fransa'yı, 1869'da Belçika'yı sardı (burada gücünü uzun yıllar korudu), kısa bir süre sonra Avusturya-Macaristan'a sıçradı ve sonunda 1871'de İtalya'ya (ve burada 1872-4'te doruk noktasına vardı) ve aynı yıl İspanya'ya ulaştı. Bu arada grev dalgası, yine 1871-3'te İngiltere'de en yüksek noktasına vardı.

Yeni sendikalar ortaya çıktı. Enternasyonal'e kitle tabanını bunlar sağladı: Yalnızca Avusturya'daki rakamları anarsak, Viyana'da Enternasyonal'i destekleyenlerin kayıtlı sayısı 1869 ile 1872 arasında 10.000'den 35.000'e, Çek topraklarında 5000'den yaklaşık 17.000'e, Styria ile Carinthia'da 2000'den, sadece Styria'da neredeyse 10.000'e yükseldi.⁶ Bu rakamlar sonraki ölçütlere göre pek büyük görünmemekle birlikte, seferberliğin gücünün ne boyutlara vardığını göstermekteydi; Almanya'daki sendikalar, grev kararını yalnızca, aynı zamanda örgütsüzleri de temsil eden kitle toplantılarında almayı öğrendiler. Bunun, özellikle Enternasyonal'in halka yaptığı çağrının doruk noktasının Paris Komünü'yle çakıştığı 1871'de, hükümetlerin içine korku saldığı kesindir (9. Bölüme bakınız).

Hükümetler ve burjuvazinin en azından belli kesimleri, emeğin yükselişinin farkına 1860'ların başlarında varmışlardı. Proletaryanın desteğinin yitirilmekte olduğunu çok iyi fark etmiş olan bazı radikal demokratların böyle bir kurban vermeye hazır olmalarına karşın, liberalizm de, toplumsal reform politikalarını ciddi bir biçimde gözönüne alacak şekilde ortodoks bir ekonomik *laissez-faire* ile birleşti ve 'Manchesterçılık'ın asla tam anlamıyla muzaffer olmadığı ülkelerde memurlar ve aydınlar giderek toplum-

sal reform politikalarının kendileri için gerekli olduğunu gördüler. Örneğin yükselen sosyalist hareketin etkisindeki Almanya'da, yanlış bir adla 'Sosyalist Profesörler' (*Kathedersozialisten*) olarak anılan bir grup, 1872'de Marksist sınıf mücadelesine alternatif ya da ona karşı koruyucu nitelikte bir toplumsal reformu savunan etkili bir Toplumsal Politika Topluluğu (*Verein für Sozialpolitik*) kurdular.*

Ancak, serbest pazar mekanizmasına devlet müdahalesini her derde deva görenler bile, şimdi, evcilleştirilmesi şartıyla emek örgütlerinin ve faaliyetlerinin tanınması gerektiğine ikna oldular. Gördüğümüz gibi, III. Napoleon'dan ve Benjamin Disraeli'den geri kalmayan bazı demagog politikacılar, işçi sınıfının seçim potansiyelinin tümüyle farkındaydılar. 1860'larda bütün Avrupa'da, en azından bazı emek örgütlerine ve grevlere sınırlı izin verecek ya da daha kesin olarak, serbest pazar kuramında işçilerin serbest toplu pazarlığına yer açacak yasal değişiklikler yapıldı. Ne var ki, sendikaların yasal durumu son derece belirsizdi. Geçiş yıllarından (1867-75) sonra, işçi sınıfının ve işçi hareketlerinin siyasi ağırlığı, sendikacılık açısından son derece elverişli olan tam bir yasal tanınma sistemi yaratacak yeterli büyüklüğe (nüfusun çoğunluğunu oluşturdukları yönünde genel bir kabul vardı) yalnızca İngiltere'de sahipti; ama sonraları işçi sınıfına ve hareketlerine tanınan bu özgürlüğü budayacak girişimlerde bulunulmuştur.

Bu reformların amacının, emeğin bağımsız bir siyasi, hatta dahası devrimci bir güç olarak doğmasını önlemek olduğu açıktı. Siyasi olmayan ya da liberal-radikal yerleşik emek hareketlerine çoktandır sahip olan ülkelerde bu amaca ulaşıldı. Örgütlü emeğin gücünün zaten büyük olduğu İngiltere ve Avustralya gibi ülkelerde bağımsız emek partilerinin kurulması çok sonraları mümkün olacak, ama o zaman bile bu partiler sosyalizmden uzak partiler olacaktı. Fakat gördüğümüz gibi, Avrupa'nın büyük bölümünde sendika hareketi, büyük oranda sosyalistlerin önderliği altında Enternasyonal döneminde ortaya çıktı ve emek hareketi siyasi olarak sosyalistlerle, daha özel olarak da Marksistlerle özdeşleşti. Örneğin, üretici kooperatifleri kurmak ve grev örgütlemek amacıyla 1871'de Uluslararası İşçiler Birliği'nin kurulduğu Danimarka'da, hükümetin 1873'te bu Birliği kapatmasından sonra, bu organın bazı kısımları, daha sonra bir 'toplumsal demokratik birlik' adıyla yeniden birleşecek olan bağımsız sendikalar kur-

* Daha tahrik edici olan "komünist"ten farklı olarak "sosyalist" terimi, hâlâ bulanık bir biçimde devletin ekonomiye müdahalesini ve toplumsal reformu öneren herkes için kullanılabilmekteydi ve 1880'lerde sosyalist işçi hareketlerinin genel yükselişine kadar da çok yaygın biçimde bu anlamda kullanıldı.

dular. Enternasyonal'in en anlamlı ve önemli kazanımı buydu. Emeği, hem bağımsız hem de sosyalist yapmıştı.

Öte yandan Enternasyonal, emek hareketini asi yapmadı. Hükümetlere yönelik teröre ilham vermedi değil, ama Enternasyonal'in hemen/acil devrim gibi bir planı yoktu. Önceki dönemlerden daha az devrimci olmamakla birlikte, Marx'ın kendisi bile bunu ciddi bir olasılık olarak görmedi. Nitekim, proleter bir devrimi amaçlayan tek girişim olan Paris Komünü'ne ilişkin tutumu dikkate değer ölçülerde ihtiyatlıydı. En ufak bir başarı şansı olduğuna bile inanmıyordu. Başarabileceği, çok çok Versailles hükümetiyle pazarlık yapmaktı. Kaçınılmaz sonu geldiğinde, en duygulu sözcüklerle ölüm ilanını yazdı; ama bu mükemmel kitapçığın (*Fransa'da Sınıf Savaşı*) hedefi, geleceğin devrimcilerini eğitmektir, bunu da başardı. Ancak Enternasyonal, yani Marx, Komün henüz ortadayken sessiz kaldı. 1860'lı yıllarda Marx, uzun vadeli bakış açıları üzerinde çalıştı, kısa vadeli olanlaraysa ılımlı baktı. Yasal olarak olanaklı olduğu yerlerde siyasi iktidarı almak üzere bağımsız siyasi kitle hareketleri biçiminde örgütlenmiş emek hareketlerinin en azından belli başlı endüstri ülkelerinde yerleşik bir görünüm kazanmalarından ve daha eski bir çağdan kalma bir adet gözüyle baktığı ve mazur gördüğü (anarşizm ve yardımlaşmacılık gibi) solcu ideolojilerden olduğu kadar (basit 'cumhuriyetçilik' ve milliyetçilik dahil) liberal-radikalizmin düşünsel etkisinden kurtulmuş olmalarından memnuniyet duymuş olmalıydı. Hatta bu tür hareketlerin 'Marksist' olmalarını bile istemedi; aslında Marx'ın Almanya haricinde ve birkaç yaşlı göçmen dışında neredeyse hiç takipçisi olmadığından, böyle bir talep, bu koşullar altında ütöpik olurdu. Ne kapitalizmin çökmesini bekliyordu, ne de hemen alaşağı edilmek gibi bir tehlikeyle karşı karşıya olduğunu düşünüyordu. Yalnızca, güçlü bir düşmana karşı uzun bir mücadeleye girişebilecek orduların kurulmasında ilk adımların atılacağını umuyordu.

1870'lerin başlarında hareket, bu makul hedeflere bile varamayacakmış gibi görünüyordu. İngiliz emek hareketi, liberallerin kuyruğuna sıkı sıkıya yapışmıştı; ellerine geçirdikleri seçim gücünden anlamlı boyutta bir parlamenter temsil çıkartmaktan bile aciz ve çürümüş durumdaydılar. Fransa'daki hareketse, Paris Komünü'nün yenilmesiyle birlikte yıkılmıştı ve bu yıkıntılar arasında modası geçmiş Blanquicilik, Baldırıçıplaklık ve Yardımlaşmacılık dışında daha iyi bir şeylerin varlığına ilişkin hiçbir emare görülüyordu. Emekçilerin başlattığı büyük kargaşa dalgası, ardında, 1866-68'de olduğundan belki biraz daha güçlü, ama bazı örneklerde kesin olarak daha zayıf sendikalar bırakarak 1873-5'te sona erdi. Miadı dolmuş solun nüfuzunu kırmayı başaramayan (ki buradaki başarısızlığı

çok açıktı) Enternasyonal de kendini dağıttı. Komün öldü ve diğer biricik Avrupa devrimi olan İspanya devrimiye hızla sonuna yaklaşmaktaydı: 1874'te Bourbonlar İspanya'ya geri döndü; İspanya, bir sonraki cumhuriyet için yaklaşık altmış yıl bekleyecekti. Sadece Almanya'da belirgin bir ilerleme göze çarpıyordu. O zamana dek gölgede kalmış olmakla birlikte, az gelişmiş ülkelerde yeni bir devrimci bakış açısının varlığı seçilebiliyordu ve 1870'ten itibaren Marx umudunu Rusya'ya bağladı. Ancak, dünya kapitalizminin ana kalesi olan İngiltere'yi salladığı için, bu hareketler arasında belki de en ilgici çekici olan bir hareket de çökmüştü: İrlanda'daki Fenian hareketi, görüldüğü kadar yıkıma uğramıştı (5. Bölüm bakınız).

Son yıllarında Marx'ın ruh hali, ricatla ve düş kırıklığıyla doludur. Çok az yazdı* ve yazdıkları, siyasi bakımdan oldukça etkisiz şeylerdi. Ancak, 1860'ların iki kazanımının kalıcı olduğunu bugün görebiliyoruz. Sosyalist emek hareketleri bundan böyle örgütlü, bağımsız ve siyasi olacaktı. Marksçılık önceki sosyalist solun nüfuzu büyük ölçüde kırılmıştı; bunun sonucunda, siyasi yaşamın yapısı kalıcı bir değişikliğe uğrayacaktı.

Bu değişikliklerin çoğu, Enternasyonal'in bu kez esas olarak Marksist kitle partilerinin ortak cephesi biçiminde yeniden canlandığı 1880'lerin sonuna kadar açık hale gelmedi. Ama, daha 1870'lerde en azından bir devletin bu yeni sorunla yüzleşmesi gerekmişti: Almanya. Burada (1871'de 102.000 olan) sosyalist oylar, kısa bir gerilemeden sonra amansız bir güçle yeniden yükselmeye başladı (1874'te 340.000, 1877'de yarım milyon). Bunun ne anlama geldiğini kimse bilmiyordu. Ne edilgen olan, ne de geleneksel 'üstler'inin ya da burjuvazinin önderliğini izlemeye hazır, asimile edilmesi olanaksız önderlere sahip kitleler, siyasetin şemasına uymuyordu. Kendi amaçları için liberal parlamentarizm oyununu başka herkes kadar, hatta daha da iyi oynayabilen Bismarck'ın aklına bu sosyalist etkinliği hukuken yasaklamamanın dışında bir şey gelmedi.

* Ölümünden sonra Engels tarafından *Kapital*'in II. ve III. ciltleri ile 'Artı Değer Kuramları' adıyla düzenlenen malzemeler, aslında I. cildin 1867'de yayımlanmasından önce yazılmışlardı. Mektuplarını bir yana koyarsak, Marx'ın büyük yazıları arasında sadece *Gotha Programının Eleştirisi* (1875), Komün'ün düşmesinden sonraya denk gelir.